

raz gevşeklik bulunan (fihî lîn) râvileri, genel sağlık durumu iyi olduğu halde başı ağrıyan veya vücudunda çiban bulunan kimseye benzeterek dördüncü ta'dîl mertebesinde zikretmiştir (*Zikru men yu'temedü kavühû*, s. 171). Zehebî, İrâkî ve Sehâvî'ye göre "leyse bi-umde" anlamına gelen leyyinü'l-hadîs, İbn Hacer'in bir ifadesinden anlaşıldığı gibi az hadis rivayet etmekle beraber rivayet ettiği hadislerde terkedilmesini gerektirecek ölçüde kusur bulunan râviler için de kullanılmaktadır (*Takribü't-Tehzib*, s. 14).

Bazı âlimler leyyin lafzını yalın haliyle mücmel cerh lafızlarından saymışlar, onunla râvinin ilmî ve zihnî gevşekliğinin, dinî ve ahlâkî noksanlığının anlatılmış olabileceğini söylemişlerdir. Bazı âlimler ise leyyin lafzı ile râvinin adâlet, leyyinü'l-hadîs tabiriyle de zabt yönünden gevşekliğinin kastedildiğini belirterek söz konusu belirsizliği gidermeye çalışmışlardır. Bu iki görüş yanında, dinin ikinci kaynağı kabul edilen hadislerin rivayetinde gevşek davranmanın aslında dinî gevşeklikten kaynaklandığını söyleyip uzlaştırmacı bir yol tutanlara göre her iki lafız da aynı sonucu ifade ettiği için aralarında fark yoktur. Ancak leyyin veya leyyinü'l-hadîs gibi lafızlarla cerhedilen râviler, haklarında kullanılan diğer tenkit lafızları da dikkate alınarak değerlendirildiğinde genellikle hâfıza zayıflığı, yanılma, hata, ihtilât, dikkatsizlik gibi zabt kusurlarından kaynaklanan ve çok defa mütâbî' ve şahid türü bir desteği bulunmayan münker hadis rivayet etmeleri sebebiyle zabt yönünden tenkide uğramış zayıf râviler olduğu görür. Meselâ Zehebî, ferd-münker birtakım hadisler rivayet eden râvilerin münnekkitler tarafından eleştirilerek hadislerinin gevşek bulunduğunu "telyîn" kelimisiyle ifade eder.

Ca'fer b. Ahmed el-Bezzâz, İbn Lehîa, Yezîd b. Atâ el-Yeskürî, Yezîd b. Abdurrahman b. Hind ed-Dâlânî leyyin; İsâ b. Sinân el-Hanefî, Sevr b. Ebû Fâhite, Abdullah b. Muhammed b. Akil Abdülâ'lâ b. Âmir, Eclah b. Abdullah el-Huceyye, Firâs b. Yahyâ el-Hemdânî, Talha b. Yahyâ et-Teymî gibi bazı râviler lîn kökenli lafızlar kullanılarak eleştirilmişlerdir. Leyyin ve bu kökten türeyen lafızlarla cerhedilen bazı râvilerin aynı zamanda sika, sağlam, sadûk, sâlih gibi lâfızlarla ta'dîl edilmesi, bazılarının da "bir şey değil", "metrûk", "yalancı" gibi ağır ifadelerle cerhedilmiş olması ilk bakışta bir çelişki gibi görülebilir. Aslında bu bir çelişki olmayıp sıkalık

her türlü günah, hata ve yanılığdan tamamen uzak olmak anlamına gelmez; sika bir râvi de bazan dinî veya ilmî yönünden gevşeklik gösterebilir, buna karşılık bazı yönleri kötü olan bir râvinin iyi yönlerinin de bulunabileceği ihtimali mevcuttur. Ayrıca çelişkili gibi zannedilen böyle durumlarda cerh-ta'dîl lafızlarını değerlendiren bu lafızları kullanan münnekkitlerin tenkit tarzlarını, bu lafızlara yükledikleri anlamları ve haklarında bu lafızlar kullanılan kimselerle ilgili diğer cerh-ta'dîl ifadelerinin tamamını dikkate almak gerekir.

Cerh ve ta'dîl ilmî sistematüğünde, leyyin gibi en hafif cerh ifadelerinin bulunduğu birinci mertebedeki lafızlarla eleştirilen râvilerin tek başlarına rivayet ettikleri hadisler başlı başına delil değeri taşımamakla birlikte bu tür hadisler hemen terkedilmeyip farklı tariklerden lafız ya da anlam yönüyle onları destekleyen aynı (mütâbî') veya benzer (şahid) rivayetlerin bulunup bulunmadığını araştırmak için yazılıp incelenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "lyn" md.; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, III, 92, 94, 104, 107; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 37; V, 154; VII, 179; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 581; VI, 2391; VII, 2728, 2732; Sehmî, *Su'âlât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1404/1984, s. 72; Münzirî, *Cevâbü'l-hâfız Ebî Muhammed 'Abdil'âzîm el-Münzirî el-Mısırî* (nşr. Ebû Gudde), Halep 1411, s. 53; Zehebî, *el-Mûkızâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1405/1985, s. 78; a.mlf., *Zikru men yu'temedü kavühû fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, Kahire 1404/1984, s. 171; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 189, 190; II, 36-37; V, 28; VI, 94-95; VIII, 259; a.mlf., *Takribü't-Tehzib*, Beyrut 1416/1996, s. 14; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, I, 372-373; *Tecrid Tercemesi*, I, 396; Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 205; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 89; Ebû'l-Hasan Mustafa b. İsmâil, *Şifâ'ü'l-'alil bi-elfâz ve kavâ'idü'l-cerh ve't-ta'dîl*, Kahire 1411/1991, s. 523; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 202; Emin Aşıkutlu, *Hadiste Rical Tenkidi*, İstanbul 1997, s. 181.

EMİN AŞIKUTLU

LEZEZ (لذذ)

Şevval, zilkade ve zilhicce aylarının kısaltmalarından teşkil edilmiş olup kapıkuluna üç ayda bir verilen maaşın (mevâcib) söz konusu zaman dilimine işaret eden bir malî tabir
(bk. MEVÂCİB).

LEZGİLER

Kafkasya'da yaşayan
müslüman bir halk.

Dağıstan'ın güneydoğusu ile Azerbaycan'ın kuzeydoğusunu içine alan kurak ve çıplak Samur havzasında yaşarlar. Kuzey ve kuzeybatıda Çeçenler, batı ve güneybatıda Gürcüler, güney ve doğuda Âzerîler'le komşudurlar. Kafkasya'nın en eski yerli halklarından olan Lezgiler'e Latin müellifleri Legea, Gürcüler Lekî / Lekzi, İranlılar'la Araplar Lekz ve Ruslar Lezgin adını vermişlerdir. Bir Gürcü efsanesine göre Lezgiler'le Kartveller (Gürcüler), Likos ve Kartlos adlı iki kardeşten türemişlerdir ve adları bu iki kardeşin adlarından gelmektedir. Belâzürî'nin *Fütûhu'l-büldân*'ında Lekz şehir, kale, halk ve ülke adı olarak geçerken (s. 281, 294, 297) Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ında sadece Hazar denizi sahilindeki Derbend yakınlarında yaşayan halkın adı olarak verilmiştir (V, 22). Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân*'da Lekz ve Lekzî dediği Lezgiler'in iri cüsseli bir yapıya sahip bulunduklarını, kalabalık bir halk olduklarını ve ziraatı iyi bildiklerini söyler (*Géographie d'Aboulféda*, II/1, s. 299). Daha çok Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde Ahti, Dokuzpara, Kasımkent, Kurak, Magaramkent, Rutul ve Azerbaycan'da Kuba, Nuha, Şemaha idarî birimlerinde toplanmış olan Lezgiler'in 1979'daki nüfusunun (382.611) % 49,3'ü (188.804) Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde, % 41,3'ü (158.057) Azerbaycan'da, geri kalanı da (% 7,4'ü) Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde yaşamaktaydı. 1998'de 466.000 civarında olduğu tahmin edilen nüfusun büyük bir kısmı bugün Dağıstan'da, % 40 kadarı da Azerbaycan'da yaşamaktadır. Halkın çoğunluğu Sünnî, Dokuzpara bölgesinde oturanlar ise Şîî'dir.

Şehirleşme nisbetinin düşük olduğu Lezgiler'in en önemli kültür ve ekonomi merkezleri Dağıstan'daki Kurak şehridir. Nüfusun % 80 kadarı köylerde yaşamakta ve daha çok tarım ve hayvancılıkla ilgilienmektedir. Yaz aylarında yüksek yaylalara çıkarak hayvancılıkla uğraşanlar kışın Bakü, Şemaha ve Kuba gibi şehirlerde çalışırlar. Evlerde halı ve kilim dokumacılığı gelişmiştir.

Lezgiler, Kafkas dillerinin Kuzeydoğu öbeğinde yer alan Çeçen-Lezgi kolundan Lezgice'yi konuşurlar. Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça'nın etkisinde kalan Lez-

gice Küri, Ahtı ve Kuba olmak üzere başlıca üç diyalekti içine alır. Kuba diyalekti Azerbaycan'ın kuzeyinde, Ahtı ve Küri de Dağıstan'ın güneydoğusunda yaygındır. 1928 yılına kadar Arap, bu tarihten 1938'e kadar Latin ve 1938'den itibaren Kiril alfabesiyle yazılan Lezgice halen radyo ve televizyon yayınlarında, yazılı yayıncılıkta ve eğitim alanında kullanılmaktadır.

Cesur, muharip ve genelde uzun ömürlü olmalarıyla tanınan Lezgiler'in tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Yüzyıllardır aynı bölgede yerleşmiş oldukları ve tarih boyunca başka devletlerin otoritesi altına girmeden serbest halde yaşadıkları bilinmektedir. Hazar denizinin kuzeyinden Kafkasya'nın güney taraflarına inmek isteyenlerle güneyden gelip kuzey bölgelelerine çıkmak isteyenlerin geçecekleri bir bölgede bulunmaları Lezgiler'i devamlı surette çeşitli akınlarla karşı karşıya bırakmış, fakat onlar varlıklarını koruma başarısını gösterdikleri gibi bazı komşularını da aralarına alarak eritmişlerdir. VII ve VIII. yüzyıllarda müslüman Arap savaşçılarınin bölgeye ulaşmalarıyla İslâm'la tanışan Lezgiler'in bir kısmı o dönemde müslüman olmuş, halkın hepsinin müslüman olması ise ancak XV. yüzyılda Şirvan Şahı Halil'in bölgeyi fethinden sonra gerçekleşmiştir. Bir ara Timur'un işgalinde kalan bölgeyi Osmanlı hâkimiyetine sokan Özdemiroğlu Osman Paşa ile Lezgiler arasında 1578'de bir antlaşma yapılmıştır. Buna göre Lezgiler Osmanlı padişahı adına hutbe okutacaklar, zaman zaman Kırım'dan gelecek 30.000 Tatar askerinin topraklarından geçmesine izin verecekler ve Osmanlılar'ın yanında savaşa katılacaklardı. Osmanlılar da "şemhal" adı verilen liderlerine dokunmayacak ve padişah ona iktidar alâmeti olan eşyayı gönderecekti.

XVIII. yüzyıla kadar Azerbaycan'daki Türk hanlıklarının etkisi altında kalan Lezgiler, 1775'te merkezi Kurak olan bağımsız Küri Hanlığı'nı kurdular. Ancak bu hanlık Lezgiler'in yaşadığı toprakların sadece bir bölümünü içine aldığından birçokları siyasi otoritenin dışında serbest bir hayat sürdürdüler; bazıları ise Kuba, Derbend ve Gazikumuk hanlıkları içinde bulunuyorlardı. Küri Hanlığı, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'nın himayesine giren Gürcüler'e karşı tavrı aldı ve Lezgiler, Osmanlı Devleti'nin destek ve teşvikleriyle 1784'te Çıldır'a kadar ilerleyip Tiflis hâkimi Iraklı Han'a büyük zarar verdikten sonra Ermenistan'a akınlar yaptılar. Fakat

Osmanlı Devleti'nin desteğini kesmek zorunda kalması üzerine bir yıl sonra ülkelerine döndüler. Küri Hanlığı 1812'de Rusya'nın himayesine girdi ve 1864'te hanlık yönetimine son verilerek toprakları Rusya İmparatorluğu'na bağlı bir idarî bölge haline getirildi. Şeyh Şâmil'in Ruslar'a karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde (1828-1859) önemli rol oynayan Lezgiler'in XX. yüzyılda Sovyet idaresi altında fazla bir etkinlikleri olmadı. Bugün Azerbaycan ve Dağıstan cumhuriyetlerinde varlıklarını sürdüren Lezgiler, 1965'ten beri birleşik ve otonom bir Lezgistan'ın kurulmasını istemektedirler. 1990'da Dağıstan Lezgileri "Sadval" ve 1991'de Azerbaycan Lezgileri "Samur" adlı hareketleri başlattılar. Önceleri silahlı tedhiş yolu seçildiyse de yeterli halk desteği sağlanamadı ve Çeçenistan örneği de göz önünde tutularak 2000'li yılların başından itibaren bağımsızlık isteğinden vazgeçilip daha çok kültürel ve sosyal haklar üzerinde yoğunlaşmaya gidildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 281, 294, 297; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, V, 22; *Géographie d'Aboulféda*, II/1, s. 94, 283-284, 299, 300; II/2, 145; Kadircan Kafli, *Şimali Kafkasya*, İstanbul 1942, s. 27-28; Şerafeddin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul 1961, s. 17-20; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s. 8, 28-29, 82-86; Sh. Akiner, *Islamic Peoples of the Soviet Union*, London 1986, s. 138-143; H. Krag - L. Tunch, *The North Caucasus: Minorities at a Crossroads*, London 1994, s. 22-23; İsmail Özsoy, *Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İzmir 1994, s. 51, 54, 60, 112; R. Wixman, "Lezgh", *EP* (Fr.), V, 734-735; Ahmad al-Shahi, "Lezgh", *Encyclopaedia of the World Muslims*, Delhi 2001, II, 840-843.

DAVUT DURSUN

LEZZET (الذّة)

Varoluşa uygun algıların
meydana getirdiği haz, maddî
veya mânevî doyum, zevk anlamında
psikoloji ve ahlâk terimi.

Sözlükte "hoşlanma, zevk alma" anlamındaki **lezzâz** (lezzâze) masdarından isim olan **lezzet** genellikle fizyolojik veya ruhi ihtiyaç ve arzuların karşılanması, insanın çeşitli melekelerinin kendi yetkinliğine doğru ilerlemesiyle hissedilen zevki ve bir tür mutluluğu ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçtiği iki yerde uhrevî hazzı ifade etmektedir (es-Sâffât 37/46; ez-Zuhuruf 43/71). Terimin

Grekçe karşılığı **hêdonêdir**. Aynı kelimeden gelen **hedonizm** (hazcılık), mutluluğun kazanılması için temel ölçüt olarak hazların tatminini öngören bir ahlâk felsefesinin adıdır. Fârâbî'nin Epikuros'a nisbet ederek "fırkatû'l-lezze" (hedonistler) diye andığı bu ekol hakkında İslâm literatüründe sistematik bilgi yoktur. Hazcı ekolün öncü isimlerinden Aristip ve onun kurduğu Cyrene okuluyla ilgili olarak aktarılan bilgiler de hedonizm bağlamından uzak bazı değinmelerden ibarettir (Abdurrahman Bedevî, s. 139).

Hêdonê terimine dair ilk bilgiler Eflâtun'un diyaloglarında yer almaktadır. Burada Sokrat, hedonist fikirleri savunan sofist Callicles karşısında bedenî hazların süreklilik arz etmemesi sebebiyle mutluluk için ölçü alınamayacağını söyler. Söz konusu tartışmada ele alınan haz kavramı Crotonalı hekim Alcmaeon'dan beri (susama-su içme örneğinde olduğu gibi) tüketme (kenosis) ve yeniden doldurma (anaplerosis) kavramlarına dayandırılmaktadır. Bu açıklamaya göre bedendeki eksilmeler organizmada bir dengesizliğe yol açmakta, bunun sebep olduğu elem, eksilen öğeyi tamamlama veya tükenen öğeyi yeniden doldurma yönünde arzu ve zorlama meydana getirmekte, bedenin doğal dengesini yeniden kazanması da lezzet veya hazzı yol açmaktadır (Gorgias, 491^e-492^e).

Sokrat'ın hazcılığı reddederek akıl hayatın erdemlerini esas alan tutumuna karşılık öğrencisi Eflâtun, mutlu geçirilecek bir hayatın hem hazların hem de akıl hayatın gereklerini içeren hayat olduğunu savunmuştur (Philebus, 32^b-36^c). Ancak filozof bu sonuca ulaşırken hazların bedenî olduğu fikrinden giderek uzaklaşıp bunları bedenî hazların yalnızca bir aleti olarak tanımlamış, böylece hazların ruhî tabiatını veya akıl etkinliklerine dayalı hazların varlığını ön plana çıkarmıştır (a.g.e., 41^e, 51^e-52^a; The Republic, 584^c-585^{b-c}). Eflâtun'un çağdaşları arasında hedonist tutumun asıl temsilcisi Cyrene okulunun kurucusu olan Aristip'tir. Filozofa göre bütün etkinliklerimizin amacı hazzır ve bunu kavramak için içgüdülemize bakmak yeterlidir. Bedenin hazları ruhunkilerden daha iyidir, insanın ödevi de yalnızca şimdiki zamanda yaşanacak hazların peşine düşmektir.

Aristo, hedonizmin leh ve aleyhindeki fikirleri etraflıca inceledikten sonra kendi düşüncelerini ortaya koymuştur (Nicomachean Ethics, VII, 1152^b-1154^b; X, 1172^a-1175^b). Filozofa göre haz bir süreç değil